

УДК 378.14

**ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЇ ПІДГОТОВКИ
КУРСАНТІВ-ЛЬОТЧИКІВ ДО ВИКОНАННЯ БОЙОВИХ ЗАВДАНЬ**

Невзоров Р.В.

Онипченко П.М.

Харківський національний університет Повітряних Сил

В статті розглядається сучасний стан розвитку професійної підготовки курсантів-льотчиків в умовах авіаційних ВВНЗ до виконання бойових завдань. Аналізується сутність і компонентний склад їх підготовки до виконання бойових завдань. Окреслюються напрямки моделювання процесу навчання курсантів-льотчиків щодо різних умов тактичної обстановки виконання бойового завдання. Показується, що професійна підготовка курсантів-льотчиків до виконання бойових завдань є психолого-педагогічною проблемою організації процесу їх навчання.

Ключові слова: професійна підготовка, курсант-льотчик, бойове завдання, процес навчання, психолого-педагогічний аспект.

**ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ОРГАНИЗАЦИИ ПОДГОТОВКИ
КУРСАНТОВ-ЛЕТЧИКОВ К ВЫПОЛНЕНИЮ**

БОЕВЫХ ЗАДАЧ

Невзоров Р.В.

Онипченко П.М.

Харьковский национальный университет Воздушных Сил

В статье рассматривается современное состояние профессиональной подготовки курсантов-летчиков в условиях авиационных ВВУЗ к выполнению боевых задач. Анализируется сущность и компонентный состав их подготовки к выполнению боевых задач. Определяются направления моделирования процесса обучения курсантов-летчиков по различным условиям тактической обстановки выполнения боевой задачи. Показывается, что профессиональная подготовка курсантов-летчиков к выполнению боевых задач является психолого-педагогической проблемой организации процесса их обучения.

Ключевые слова: профессиональная подготовка, курсант-летчик, боевая задача, процесс обучения, психолого-педагогический аспект.

**PSYCHOLOGICAL-PEDAGOGICAL ASPECTS OF THE ORGANIZATION OF
PREPARATION OF PILOT CADET FOR IMPLEMENTATION COMBAT TASKS**

Nezovorov R.V.

Onypchenko P.M.

Kharkov National University of Air Forces

The article looks at the current state of training of cadets-pilots in terms HMEI to air combat missions. Analyzes the nature and composition of their component preparation to combat missions.

Flight training, which includes a subsystem for professional training is a complex psychological and educational system aimed at building the skills of piloting, navigation, combat use and Flight Training.

Analysis of domestic and foreign literature over the past 20 years shows that the problem of preparation of students-pilots to combat use (combat missions) remains insufficiently developed. The preparation for a combat flight conditions HMEI as the educational system is practically not been studied. This creates gaps in the chain of continuous formation of highly flyer.

Therefore, the organization of vocational training should provide such an integrated link between the various pedagogical influences, which subordinates their functioning to the sole goal – the formation of professional readiness of future pilots to flight activities.

Inclusion of the elements in a certain way is arranged. The main instruments of orderly interaction of elements of the system are the results of the educational process, organization stabilizing system.

Elements of the system for training crews are preparing means certain disciplines that make up the system and perform specific functions. Regarding the training system, each element is a subsystem. Elements of the system of training include educational and professional activities; theoretical training; training; psychological training; general physical (special physical) training.

Direct training of cadets for combat training and flight tactical training in the flight training process should be preceded by appropriate training that would allow them to adapt quickly and effectively to the development of professional qualities. The current state of preparation of students for the first course of study does not meet these requirements.

Professional training of crews is in the process of theoretical and practical training. Practical training consists of two types: training – training on the ground (quasi-professional activity) and flight training – training in the air (professional activity). System analysis of the process of professional training of future military pilots based on the study of psychological and pedagogical literature on the issue of research, curricula and programs, guidance and regulatory documents regulating flight work, existing practice of training, showed that for all types of flight training – general theoretical, general-

military, physical, ground (training and preparation for flight), flight, psychological and physiological – from the point of view of formation I piloting skills leading role with gym and flight training. In turn, flight training, included as a subsystem for vocational training, is a complex pedagogical system aimed at developing skills and abilities of piloting, aircrafts, combat applications, and flight and tactical training.

Thus, the following conclusions can be made regarding the system of training pilots: for the purpose of professional training of cadet pilots it is necessary to provide a qualitatively new level of their competence as pilots of military aviation, on issues of organization and carrying out of all types of training in aviation detachments on the basis of the introduction of a new subject- Subjective paradigm; The content of their training should include a set of general, professional and value concepts, concepts, judgments, values of professional activity of pilots of military aviation.

Key words: training, pilot cadet, combat mission, learning, psychological and pedagogical aspect.

Постановка проблеми. Військову авіацію ХХІ століття характеризує нова бойова властивість – здатність ефективно вражати повітряні й наземні об'єкти високоточною зброєю, що висуває підвищені вимоги до професійних якостей льотного складу. Тобто якість підготовки льотчика є критерієм щодо прогнозування імовірної ефективності виконання конкретного бойового завдання.

У найбільш складні умови льотчик потрапляє під час ведення повітряного бою. Сутністю його є збройне протиборство у повітрі одиночних літаків або груп з застосуванням різноманітних тактичних прийомів, що сполучають маневр та вогонь та вимагає від нього:

- вміння передбачати хід подій, безпомилково аналізувати обстановку, що очікується, ретельно планувати повітряний бій, розробляти та застосовувати тактичні прийоми в різних сполученнях;
- добре знати та повністю використовувати можливості своєї зброї, швидко приймати правильні рішення на її застосування у бою;
- мати високий рівень техніки пілотування (виконання фігур складного та вищого пілотажу);
- володіти гнучким тактичним мисленням, щоб примусити противника діяти вигідним для себе способом та повернути хід бою у потрібному напрямку;
- не допускати запізнювання у рішеннях та діях, шукати та знаходити резерви для виграшу часу у бою;
- грамотно управляти повітряним боєм;

– володіти високими морально-психологічними та морально-бойовими якостями щоб діяти в екстремальних ситуаціях польоту та у бою з сильним противником.

Таким чином однією з найважливіших проблем сучасності залишається організація професійної підготовка майбутніх військових льотчиків до виконання бойових завдань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Професійна підготовка майбутніх військових льотчиків стала предметом пильної уваги багатьох учених. Проблеми підготовки льотного складу приділяли велику увагу С. Альошин, М. Гнатович, А. Каплін, П. Картамишев, П. Корчемний, В. Махнін, А. Тарасов і інші. Їхні дослідження розглядають питання формування вмінь і якостей професійної діяльності льотного складу в процесі льотної підготовки.

Проблемі професійної підготовки курсанта-льотчика присвячений ряд досліджень, виконаних у ВНЗ (С. Колосов, А. Лялін, І. Сидорова, А. Сопочкін, І. Сташкевич, Ю. Панасенко, В. Горайнов), де розглянуті питання навчання й виховання в рамках загальнонаукових і спеціальних дисциплін.

В дослідженнях останніх років теоретично обґрунтовано й експериментально перевірено структуру готовності особистості до діяльності в умовах Збройних Сил України (О. Бикова, Т. Бунеев, С. Кубіцький, І. Платонов, М. Руденко), проведено декілька досліджень з проблем професійної підготовки пілотів цивільної авіації (І. Глухих, О. Макаренко, Г. Пашенко, В. Плохих, Е. Кміта, Ю. Щербіна) та тренажерної підготовки курсантів-льотчиків (М. Сідоров, Р. Невзоров) [5, с. 3].

Водночас аналіз вітчизняної та зарубіжної літератури за останні 20 років свідчить, що проблема підготовки курсантів-льотчиків до бойового застосування (виконання бойових завдань) залишається недостатньо розробленою. Питання підготовки до виконання бойового польоту в умовах ВВНЗ як педагогічної системи практично не вивчались [9, с. 3]. Аналіз літератури також показує, що з проблем професійної підготовки повітряного бійця як педагогічної системи, за останні два десятиріччя, педагогами не виконано жодного крупного теоретичного та експериментального дослідження. Все це утворює пробіли у безперервному ланцюгу формування високопрофесійного льотчика.

Формулювання цілей статті. Здійснити аналіз сучасного стану розвитку професійної підготовки курсантів-льотчиків в умовах авіаційних ВВНЗ до виконання бойових завдань.

Визначити сутність і компонентний склад їх підготовки до виконання бойових завдань. Окреслити напрямки моделювання процесу навчання курсантів-льотчиків щодо різних умов тактичної обстановки, визначення умов його ефективного функціонування.

Виклад основного матеріалу дослідження. З розвитком військової техніки змінюється діяльність військових фахівців. Особливо істотні технічні зміни простежуються у військовій авіації, тому підвищуються вимоги до вміння управляти сучасними літальними апаратами, а це обумовлює необхідність зміни професійної підготовки курсантів-льотчиків.

Під процесом професійної підготовки будемо розуміти «систему організаційних і дидактичних заходів, які спрямовані на реалізацію змісту вищої освіти на певному освітньо-кваліфікаційному рівні на підставі державних стандартів вищої освіти та стандартів військово-професійної освіти» [1, с. 115]. Відзначимо, що навчальний процес у ВВНЗ організовується і проводиться згідно з «Положенням про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах» та «Інструкцією про організацію освітньої діяльності у вищих військових навчальних закладах Міністерства оборони України».

У зв'язку з цим необхідно відзначити, що надмірна регламентація структури та змісту підготовки курсантів знижує ініціативу викладачів і тих, хто навчається [1, с. 11]. Крім того, постійна (протягом 20 років) реорганізація структури професійної підготовки льотчиків, її диверсифікація призводять до втрати цільності комплексу навчальних підрозділів, системотвірним чинником яких є єдина мета – якісна підготовка льотчиків. Також і перевантаження освітньо-професійної програми підготовки льотчика великою кількістю навчальних дисциплін, зсув пріоритету у професійній підготовці на придбання теоретичних знань (іноді й зайвих) є причинами зниження якості їх підготовки до польотів.

Дії військового льотчика виконуються в умовах швидко мінливих робочих ситуацій, а це вимагає швидкого виконання складних інтелектуальних дій; уміння швидко аналізувати обстановку, отриману інформацію; ухвалювати рішення, виконувати практичні дії. У зв'язку із цим з усіх професійно важливих якостей військового льотчика – особистісних, інтелектуальних, психофізіологічних, фізіологічних, загальних фізичних – на сьогоднішній день на перше місце виступають інтелектуальні здатності [2]. Однак безпосереднє формування цих професійних якостей в основному починається лише наприкінці третього курсу. Це обумовлене необхідністю відповідної теоретичної підготовки. Педагогами ще не запропоновані способи підготовки до інтелектуальних професійних дій до початку їх прямого професійного формування.

Відповідно до сучасних наукових уявлень під системою підготовки розуміється сукупність спеціально залучених ефективних засобів підготовки, інтегративна взаємодія яких у ході їх функціонування спрямована на формування єдиного результату: надійність пілота у звичайному й екстремальному режимах учбово-професійної діяльності.

Отже, ми прийшли до висновку, що професійна підготовка курсантів-льотчиків включає чотири етапи: професійний відбір, первісне льотне навчання, освоєння пілотування та літаководіння бойового літального апарата, бойове застосування бойового літака.

Академік Р. Макаров вважає, що сьогодні професійний психофізіологічний відбір розглядається як комплексна система фізіологічних і психологічних методів оцінки професійно значимих властивостей людини й перевірки їх відповідності прийнятим критеріям професійної придатності, що базується на основних концепціях теорії властивостей основних нервових процесів, способах оцінки адаптаційних механізмів організму людини, спеціальних здатностей і структури особистості. З її допомогою можливе рішення цілого ряду соціально-економічних, організаційно-продуктивних, навчально-тренувальних і фізіолого-гігієнічних питань на сучасному етапі розвитку суспільства.

Елементи системи створюють певну структуру та їх наукове супроводження забезпечує ефективне її функціонування.

Р. Макаров вважає, що під структурою педагогічної системи професійної підготовки пілота слід розуміти спеціальну цілеспрямовану просторово-часову інтеграцію елементів навчально-виховного процесу в інтересах отримання системою запрограмованого педагогічного результату [7].

Організація професійної підготовки має передбачати такий інтегративний зв'язок між різними педагогічними впливами, який підкоряє їх функціонування єдиній меті – формуванню професійної готовності майбутніх льотчиків до льотної діяльності.

Включенні в систему елементи певним чином впорядковуються. Основним інструментом упорядкованої взаємодії елементів системи є результати навчально-виховного процесу, які стабілізують організацію системи.

Елементами системи підготовки льотного складу є засоби підготовки, певні дисципліни, що входять до складу системи й виконують конкретні функції. Стосовно системи підготовки кожний елемент є підсистемою. Елементами системи підготовки є: навчально-професійна діяльність; теоретична підготовка; тренажерна підготовка; психологічна підготовка; загальна фізична (спеціальна фізична) підготовка.

Як правило, для льотної підготовки на першому етапі використовують навчально-тренувальні літаки із гвинтовою силовою установкою, на другому етапі – навчально-тренувальні літаки з реактивною силовою установкою, на – третьому учбово-бойові, на четвертому бойові літаки.

Основним змістом льотної підготовки є виконання польотів для формування льотних умінь і навичок у техніці пілотування, повітряної навігації, бойовому застосуванні й льотно-тактичній підготовці.

Важливою особливістю освоєння бойових авіаційних комплексів є відпрацьовування завдань бойового застосування, при цьому особливу складність для льотного складу представляє освоєння дій по підготовці й застосуванню зброї в різних умовах тактичної обстановки. Тому головною метою підготовки курсантів-льотчиків вже на етапах первісного навчання й освоєння бойового літака повинне бути формування льотних умінь і навичок, необхідних, як для пілотування, так і ведення бойових дій. Теоретично в ході льотної підготовки на даних етапах доцільне досягнення такого рівня професійної підготовки, щоб на етапі бойової підготовки приділяти основну увагу льотно-тактичній підготовці.

Безпосередньому навчанню курсантів бойовому застосуванню та льотно - тактичній підготовці в процесі льотного навчання повинна передувати відповідна підготовка, яка дозволила б швидко й ефективно адаптуватися до розвитку професійних якостей. Існуючий стан підготовки курсантів на перших курсах навчання не відповідає цим вимогам.

Основними компонентами льотної складової при первісному льотному навчанні курсантів є: теоретична підготовка, загальна й спеціальна фізична підготовка, тренажна підготовка, парашутна, наземна й безпосередньо льотна підготовка [8, с. 72].

Професійна підготовка льотного складу здійснюється в процесі теоретичного й практичного навчання. Практичне навчання складається із двох видів: тренажної підготовки – навчання на землі (квазіпрофесійна діяльність) і льотної підготовки – навчання в повітрі (професійна діяльність).

Сучасні міжнародні стандарти підготовки льотного складу визначають три етапи навчання: теоретична підготовка в навчальних класах (до 47 % навчального часу); тренажерна підготовка (49...50 % навчального часу); льотна підготовка (3...4 % навчального часу).

Такий великий відсоток (49...50 %) навчального часу, що відводиться на тренажерну підготовку, перш за все, визначається безпекою польотів, що підтверджується даними світової авіаційної статистики, в основі 70 % льотних подій лежить так званий людський фактор. Але також необхідно, щоб використані для навчання тренажери мали достатній ступінь подібності і не ламали уявлення про справжній процес, який вони імітують. Зазвичай добитися правильних навиків дозволяє застосування в навчанні різних типів тренажерів.

Функціональні й дидактичні можливості сучасних комплексних тренажерів, матеріальних і ідеальних засобів навчання дозволяють розглядати тренажну підготовку як вид

теоретико-практичного навчання для формування професійної компетентності курсантів-льотчиків.

Отже тренажерна підготовка є видом теоретико-практичного навчання, що задає соціально-професійний контекст, і забезпечує взаємозв'язок теоретичного й практичного (льотного) навчання й формування професійної компетентності курсантів у процесі квазіпрофесійної діяльності. Тобто, формуванням навичок професійної діяльності курсантів у процесі тренажерної підготовки є процес її становлення у квазіпрофесійній діяльності, що дозволяє курсантам ефективно здійснювати реальну діяльність в умовах бойового застосування, а саме групового та одиночного повітряного бою, як найбільш складної форми бойових дій [4, с. 12].

Системний аналіз процесу професійної підготовки майбутніх військових льотчиків, що базується на вивченні психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження, навчальних планів і програм, керівних і нормативних документів, які регламентують льотну роботу, існуючій практиці професійної підготовки, показав, що з усіх видів підготовки льотного складу – загальнотеоретичної, загальновійськової, фізичної, наземної (тренажерної підготовки та підготовки до польотів), льотної, психологічної та психофізіологічної – з точки зору формування навичок пілотування провідне значення мають тренажерна та льотна підготовки. У свою чергу, льотна підготовка, що входить як підсистема до професійної підготовки, є складною педагогічною системою, спрямованою на формування вмінь та навичок пілотування, літаководіння, бойового застосування, а також льотно-тактичної підготовки [9, с. 6].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Таким чином можна зробити наступні висновки щодо системи підготовки курсантів-льотчиків: метою професійної підготовки курсантів-льотчиків є забезпечення якісно нового рівня їх компетентності як льотчиків військової авіації, щодо питань організації і проведення всіх видів підготовки в авіаційних загонах на основі впровадження нової суб'єкт-суб'єктної парадигми; зміст їх підготовки повинен включати у себе сукупність загальних, професійних і ціннісних уявлень, понять, суджень, цінностей професійної діяльності льотчиків військової авіації [6, с. 19-25].

За результатами аналізу різних видів підготовки льотного складу визначено провідне значення тренажерної і льотної підготовки для формування навичок пілотування та бойового застосування авіаційних засобів ураження.

Список використаних джерел

1. Біжан І.В. Організація навчально-виховного процесу, методичної і наукової роботи у вищій військовій школі: підручник / І.В. Біжан. – Х.: ХВУ, 2001. – 410 с.
2. Ворона А.А., Гандер Д.В., Пономаренко В.А. Теория и практика психологического обеспечения летного труда / А.А. Ворона, Д.В. Гандер, В.А. Пономаренко. - М.: Военное издательство, 2003. - 278 с.
3. Гандер Д.В. Психолого-педагогические проблемы обучения летчиков / Д.В. Гандер// Вестник МАКЧАК – М., 1998. – № 1. – С. 34-38.
4. Кадочников А.И. Формирование навигационной компетентности курсантов в процессе тренажерной подготовки: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата педагогических наук / А.И. Кадочников. – Челябинск, 2009. – 27 с.
5. Квятош Е.П. Развитие интеллектуальных способностей на основе информационных технологий в профессиональной подготовке военного летчика: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата педагогических наук / Е.П. Квятош. – Краснодар, 2010. – 24 с.
6. Керницький О.М. Проблеми підготовки курсантів-льотчиків у вищому закладі військової освіти / О.М. Керницький // Зб. наук. пр. Національної академії оборони України. – 2004. – №4 (41). – С. 19-25.
7. Макаров Р.Н., Нидзий Н.А., Шишкин Ж.К. Психологические основы дидактики летного обучения: Учебник / Р.Н. Макаров, Н.А. Нидзий, Ж.К. Шишкин. – М.: МАКЧАК, ГЛАУ, 2000. – 534 с.
8. Попов Ф.И. Маракушин А.И., Горелов А.А. Влияние результатов психолого-профессионального отбора (ППО), физической и тренажерной подготовки на успешность летного обучения курсантов / Ф.И. Попов, А.И. Маракушин, А.А. Горелов // Физическое воспитание студентов. – 2010. - № 3. – С. 72-74.
9. Сіненко Д.В. Методика оцінки навичок пілотування курсантів-льотчиків в процесі льотної підготовки: Дис... канд. педагогічних наук: 13.00.02 / Д.В. Сіненко. – Харків, 2008. – 21 с.